

Herinneringen uit de IJsselstreek

Het landgoed de Borchgrave te Heerde aan de Kerkdijk

Door Gerrit Plakmeijer; geboren 2-12-1931, een van de eerste NPV-leden.

Het is mei 1940 als de Nederlandse militairen zich terugtrekken van de IJssellinie naar een voor ons onbekende bestemming. Wij woonden in de tuinmanswoning op het landgoed De Borchgrave te Heerde (Veluwe), waar vader tuinman en bedrijfsleider was. Het landgoed was gelegen op zavelgrond tussen het Apeldoornkanaal en de IJssel. Het had een sier- en moestuin en ook een hoogstamfruitboomgaard van ongeveer 10, later 16 hectare.

Vader had een goede kijk op de situatie, hij was bang dat er oorlog kwam en verwachtte dat er zoete appels voor stampot nodig waren. Dus werd er al voor de meidagen enthout geknipt van de zoete appel Jacob Dirk, en direct na de vijf oorlogsdagen van mei hoogstammen daarmee omgeënt, die al na drie jaar goed droegen.

Fruit op het landgoed

Op het landgoed werd de toen al bekende appel Present van Engeland geteeld; een lekkere appel, langwerpig van vorm met een groot klokhuis. Een makkelijke boom met lange takken die weinig snoeiwerk vraagt. De tweede appel was de ongetwijfeld bekende Sterappel. Deze had als nadeel dat de appels te vroeg vielen, voordat ze op kleur waren gekomen. Ze werden daarom op tijd geplukt en voorzichtig op stro uitgespreid in rijen van 1½ tot 2 meter breed en wel tot 12 meter lang. Als het 's morgens nat van dauw was, werden de door de zon en licht goed gekleurde appels eraf geraapt. Bleef het lang droog, dan werden de appels met gieters besproeid om uitdrogen te voorkomen en de kleur te bevorderen.

Verder waren er Goudrenetten,

Notaris CREZEE, te Heerde, zal op Dinsdag 26 Juli en 9 Augustus, telkens om 11 uur, ten huize van J. BOEVE aldaar, bij Inzet en Toeslag Veilen en Verkoopen:
Het Landgoed De Borchgrave, te Heerde, aan de Locaal Spoor en het Kanaal van Hattem—Apeldoorn—Dieren, bestaande in kapitaal Heerenhuis, Koetshuis, Bouwschuur, Koetsiers-Tuinmans-, Landbouwers- en Arbeiderswoning, Broeierij, Tuin, Bouw- en Weiland, Boomgaard, Akkermaalsbosch en Lanen, ter grootte van circa 35 Hectaren.
Biljetten, waarop de Perceelen zijn omschreven en inlichtingen zijn op franco aanvraag te bekomen ten Kantore van genoemden Notaris.

Uit Nieuws van den dag 18 juli 1887.

prachtige bomen, die wel moeite hadden om tot dragen te komen. Daarom stonden er veel bestuivers tussen, zoals Transparante de Croncels en Yellow Transparent. Dan was er nog een boomgaard met van alles en nog wat aan rassen: o.a. de peren Juttepeer, Clapp's Favorite en Marguerite Marillat (een grote

Aan de Kerkdijk te Heerde ligt de buitenplaats 'De Borchgrave', een voormalige havezathe, met tussen het oude geboomte het woonhuis. In 1861 is het oude huis grotendeels afgebroken en in 1863 is een nieuwe villa gebouwd, die oorspronkelijk drie verdiepingen telde. In 1895 heeft de nieuwe eigenaar, Enno Ebels Lijphart, steenfabrikant en boomkweker, de grote villa ingrijpend veranderd. Hij heeft de tweede verdieping verwijderd, en de benedenverdieping van de oorspronkelijke oude kap voorzien. Kenmerkend voor een in neo-classicistische stijl uitgevoerde villa zijn de symmetrisch ingedeelde, crèmekleurige, geheel gepleisterde gevels, die rusten op een hardstenen plint; met op de hoeken pilasters. Huis en brug staan op de landelijke monumentenlijst.

peer) en de appels Gravensteiner en Kronen zoals de Groninger Kroon. Na de oorlog werden er laagstamfruitbomen in struikvorm geplant. Bij hoogstammen duurt het te lang voordat ze in productie komen: 10 tot 15 jaar. De struiken hadden als onderstam EM IV of EM II, voor Goudreinette. De appels Jonathan, Cox's Orange, Winston, Goudreinette, Golden Delicious en de top-per James Grieve werden aangeplant. De bomen kwamen van kwekerij Fleuren uit Limburg, ook nu nog een bekende boomkweker, die zelf ook teeltproeven neemt, vooral op kersengebied.

Peren werden aan onze zijde van de IJsselstreek (de westkant) niet tot weinig geteeld, dat was meer iets voor Zeeuwen en Noord-Hollanders. Aan de oostzijde van de IJssel werden wel pruimen voor de handel geteeld. Wat nog wel geteeld werd, en ieder had ze wel staan, waren stooferen, vooral Winterjan. Later kwam St. Remy ervoor in de plaats. Bij ons stond een boomgaard met Gieser Wildeman, waarvan de bomen eigenlijk niet wilden groeien.

Teeltherinneringen

Hoogstammen kenmerkten zich door grote bomen, die 10 bij 10 meter uit elkaar stonden, elk met hangende takken, die gestut moesten worden. Een heel woud van palen, die zuinig rechtop bewaard werden. De staken werden gehaald uit een bosperceel aan de zuidkant van Heerde. Onze meneer, (mijnheer Lijhart, de landgoedeigenaar), had daar een bos gekocht van ongeveer 10 hectare groot. Dit is direct na de oorlog verkocht voor 1000 gulden per hectare en werd daarna een camping, die de naam De Koersberg kreeg.

Als kwajongen mocht ik wel mee om te helpen in het bos. Een keer zal ik nooit vergeten. Het was na een lang nachtelijk gevecht tussen grote bommenwerpers en Duitse jagers vanuit het vliegveld Deelen bij Arnhem. We troffen toen een grote krater aan met de overblijfselen van een bommenwerper die daar neergestort en geëxplodeerd was. We moesten er eerst op zoek naar menselijke resten en stukjes, die we in de

nabijheid van de krater moesten opgraven.

In ons buurtschap, Markluiden, woonden toen veel keuterboertjes, die veelal gemengde bedrijffjes hadden, en enige uren over hadden voor werk bij ons. Het was bijna altijd een vaste kern mensen, die hielpen bij het oogsten van het fruit van de 10 ha grote boomgaard. Dat was een hele klus. We gebruikten lange ladders, die na de pluk elk jaar in de lijnolie gezet werden. De ladders werden op vaste punten neergezet en verplaatst van de ene legger naar de andere. Plukmanden, die gevoerd waren met jute, waren voorzien van een haak en werden aan de ladder gehangen. Zaten de takken te ver uit elkaar om bij het fruit te komen, dan gebruikte je een ongeveer één meter lange stok met haak om ze naar je toe te trekken. Een volle mand werd onderaan de ladder neergezet, waar een lege alweer klaar stond. Op verschillende plekken waar wat ruimte was, werd het fruit uitgezocht en in kisten gelegd. Fabrieksfruit en tweede keus appels werden apart gehouden en direct verkocht. Daarna werd het met platte boerenwagens met een paard ervoor opgehaald en naar luchtgekoelde bewaarplaatsen gebracht.

Snoei en onderhoud

Je moet je voorstellen dat nieuwe boomgaarden aangelegd waren met paden voor fruitafvoer en machines. Gras maaien was in de oorlog een probleem, dat gebeurde meestal

met de hand door drie à vier man op rij. Het gras bleef liggen. In het begin graasden er schapen. Geen koeien, die aten aan de takken en waren niet geschikt.

Het snoeien van grote hoogstambomen was een hele 'puut' werk en gebeurde met vier à vijf mensen. Veelal werden de snoeiwonden ingesmeerd met 'kankerdoed'. Tegenwoordig is één keer spuiten na de periode van bladval en snoei genoeg. Snoeihout was vooral in de oorlog een prachtig iets voor kleine boertjes. Van het dunne hout werden takkenbossen gemaakt om de fornuispot voor gekookte aardappelen voor de varkens mee te stoken. Het dikke hout was voor diverse open haarden en de centrale verwarming voor de buitenplaats op het landgoed. Bijna iedereen kreeg een bepaalde plaats om snoeihout te verzamelen. Deed iemand het werk niet goed genoeg, dan kreeg hij volgend jaar geen takkenbossen meer.

Op de buitenplaats stonden ook kersen en bessen. Deze werden in de moestuin in grote kooien van gaas geteeld. Pruimen, veelal Dubbele Boerenwitte en een blauwe pruim, een soort kwetsen, stonden meestal in de heg of langs de sloot. Ik heb de pruimen van ons landgoed nooit naar de veiling zien gaan, meestal waren ze voor de bewoners van de villa, voor hun kennissen en voor het personeel.

Genoeg te doen voor de vier à vijf vaste mensen. Twee hectare siertuin, met de hand alle gazons maai-

en, met ongeveer twee man een halve dag harken en de grindpaden schoffelen, hout zagen voor de villa, sorteren, snoeien, sloten maaien etc.

Al het blad, alleen van de grote bomen op de buitenplaats, werd verzameld om er compost van te maken. Er werden diverse hopen opgeworpen en met stalmest (paarden) werden er broeibakken en vervroegde bakken gevuld om er vroeg bloeiende sierplanten in te zaaien. In de oranjerie werden 's winters vorstgevoelige siervarens in zeer grote sierpotten bewaard.

Meneer had een hekel aan kunstmest. Daarom werden elk jaar scheepsladingen stalmest uit Groningen en Friesland aangevoerd. Wij moesten, als de mestschepen in het Apeldoornkanaal waren aangekomen, op ongelegen tijdstippen de mest op wagens laden en later met de hand in de boomgaarden uitspreiden.

Gewasbescherming

Bij de komst van de Amerikaan Jonathan kregen we te maken met meeldauw. Wij probeerden dat te bestrijden door de eerste scheuten na de winter eruit te knippen en te verbranden. Gewasbescherming stond toen nog in de kinderschoenen. Eerst gebruikten we de z.g. vatspuit, die op een kleine boerenwagen stond, met één man op de kar met een hendel aan het pompen, de ander stond met aan het eind van een lange slang te spuiten. Ver voor de oorlog kwam er een z.g. Sandspuit uit Utrecht met een 1-cilinder Deutzmotor. En na de oorlog kwam er, geloof ik, met de Marshall-hulp de nog betere Beanspuit met 4-cylindermotor. Deze werd, aangezien meneer een hekel had aan lawaai, door een paard getrokken. Als de koetsier, Kees Lichtenberg, verhinderd was, moesten de twee spuiters zich zelf redden, maar het oude paard gehoorzaamde goed op commando's. Duurde het de spuiters te lang, dan even op de kont van het paard gespoten en dan wilde die wel.

Veelal was schurft de grootste boosdoener. Eerst 's winters bij zonnig weer de bomen wassen met vrucht-

boomcarboleum. Later werden dit kleurstoffen VBC, Bordeaux pap (een kopermiddel), dan Californische pap en toen zwavel of kwikmiddelen (Thiovit). Voor bestrijding van insecten kan ik me loodarsenaat herinneren. En vader kookte zijn tabaksbladeren uit om nicotine te fabriceren, zeer gevaarlijk. De bescherming van de spuiters bestond uit een oude regenjas, een grote hoed en leren handschoenen! Men was zeer zuinig op de spuit; hij verrichte ook diensten voor loonspuiters, die werkten voor kleine boertjes, die allemaal wel wat fruitbomen hadden, een z.g. hofje.

Eenmaal in de winter kwam er, helemaal uit Utrecht, een monteur met pakkingen, nieuwe kogels en andere noodzakelijke middelen om de spuit helemaal na te kijken. 's Morgens haalde mijnheer Lijphart deze man, bijna altijd dezelfde, af van de trein, en bracht hem 's avonds om een uur of vijf weer terug. Lijmbanden en vangbanden waren ook goede middelen. Alleen was het jammer dat, zoals later bleek, veel lieveheersbeestjes ook sneuvelden op de vangbanden. Er stonden zo'n 100 bomen op een hectare en op 10 ha hadden we 1000 banden nodig.

Fruitopbrengst en veilingen

Het fruit bracht vlak na de oorlog goed geld op. Er was veel behoefte aan en er waren nog geen sinaasappelen of mandarijnen. Veel mensen kenden zichtbaar voedseltekort en hadden zweren en steenpuisten. Zelf hebben we in de oorlog nooit honger geleden. We hadden één koe

voor de melk, schapen voor de wol en vlees, lekker zoet vlees. En tabak voor de rokers. Er stonden bruine bonen en rogge op open plekken in de boomgaard en natuurlijk hadden we veel geweekte groenten, evenals grote potten met bonen en zoete appels, in trommels bewaard.

Wij hadden in de IJsselstreek vier veilingen: Zwolle-Genemuiden, Olst, Wijhe en de grootste, in Twello bij Deventer.

Ik kan me herinneren dat we van een grote boom, Lemoenappel, wel eens 50 kisten appels oogstten en naar de veiling brachten.

Kisten voor de veilingen waren altijd op of te weinig. De bode moest soms wel uren wachten om weer wat te krijgen en was afhankelijk van de handelaren en die hadden zelf te weinig kisten. Sommige fruittelers waren zo gemeen om kisten achter te houden en hun fruit erin te bewaren.

Er werd vooral vlak na de oorlog veel fruit bewaard in koelhuizen. De grote veilingen hadden zelf een koeling met een chef, een sorteermeester, en ongeveer 10 man personeel en de eerste grote sorteermachine.

Kerstveilingen waren het hoogtepunt van het jaar. Iedereen probeerde een paar weken voor Kerstmis met zijn mooiste fruit te komen. Er waren prijzen te verdienen, en een wisselbeker voor de mooiste inzending, 's middags waren er lezingen in de Buitensoos in Deventer. Hier mocht ik professor Sprenger uit Wageningen, een groot pionier, ook een keer horen over de toekomst van de Nederlandse fruitteelt. Dat

Present van Engeland uitgespreid.

was nadat we ons 's middags in de kantine samen met collega's traditioneel tegoed hadden gedaan aan stampot met spek en worst. Meneer en zijn zoon brachten ons in hun twee auto's erheen en haalden ons ook weer op.

Boomgaardenkeuringen waren ook een manier om de fruitteelt op een hoger plan te krijgen. Diverse voorlichters gaven lessen, zowel praktisch als theoretisch!

Besluit

Dit was een prachtige periode in de IJsselstreek waar ik jullie deelgenoot van wilde maken. Alleen jammer dat bij de bevrijding vlak bij ons bij de brug over het Apeldoornkanaal zes verzetsstrijders en vijf buurtbewoners zijn doodgeschoten door Duitse militairen die in de frontlinie bij Deventer opereerden. Verzetsstrijders, die de kanaalbrug bewaakten omdat er parachutisten

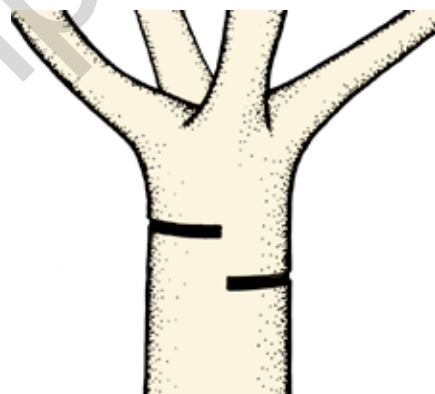
zouden landen, kwamen net na spertijd uit een grote schuur waar ze wapens opgeborgen hielden, toen daar halfdronken terugtrekkende Duitsers aankwamen. Er ontstond een vuurgevecht, waarin ondergrondse strijders sneuvelden. Ook zijn er burgers gefusilleerd. De plaatselijke huisarts, dr. Boon, die de lichamen later moest identificeren, kreeg een hartaanval van de aanblik en overleed ter plekke.

KIJK OP DE BOOM

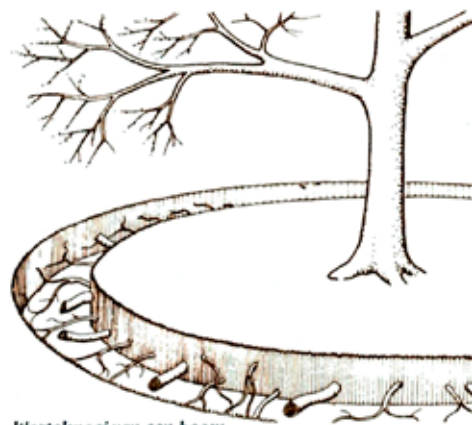
Laagstamfruitbomen snoeien voor een betere vruchtdracht

Vaak worden voor de stadstuin bij tuincentra fruitboompjes gekocht. Dit zijn laagstammen op een zwakke onderstam, die klein blijven. De onwetende particulier verwacht er het volgende jaar al vruchten aan. Dat is een illusie. Het eerste jaar moeten de boompjes nog wortels vormen en komen ze niet tot bloei. Als ze na een paar jaar nog niet dragen, dan komt de vraag hoe de boompjes eerder tot bloei en vruchtdracht kunnen komen. Misschien heeft u ook zo'n boompje. Als u vreest dat aan de boompjes weer weinig bloemknoppen zullen komen en u dus weer geen fruit zult krijgen, dan kunt u enkele, in de moderne fruitteelt gebruikte, rigoureuze, ingrepen proberen:

- Ring de stam op 1 meter hoogte voor 50% van de omtrek en herhaal dit 30 cm hoger nogmaals aan de andere zijde van stam;

- Zaag de stam op 40 cm boven het maaiveld tot de helft in en herhaal dit op 70 cm boven het maaiveld nogmaals aan de andere zijde van stam;
- Steek de kluit rond op ongeveer een halve meter van de stam.

Wortelsnoei van een boom

De boom komt hiervan in rust wat betreft de groei van scheuten en dit stimuleert de vorming van vruchtknoppen. Wel kunnen de twee laatste maatregelen de boom minder stabiel maken, vastbinden aan een boompaal kan dan verstandig zijn.

Jan Veel